

ПРИЗРЕНСКА ЛИГА (1878–1881) ИЗМЕЂУ МИТА И СТВАРНОСТИ

Сажетак: У лето 1878. године уочи сазивања конгреса великих сила у Берлину, на политичкој позорници Балкана појавило се арбанашко питање. Стварањем Призренске лиге арбанашко питање постало је један од најактуелнијих проблема и извор нових криза и дестабилизације балканског региона за дужи временски период. Призренска лига представљала је прво озбиљније програмско и акционо окупљање Арбанаса, створено као реакција на ослободилачке програме балканских држава у првом реду Србије и Грчке. Призренска лига оставила је иза себе крупне политичке последице. Изазвана спољним утицајима, Лига није садржавала елементе социјално-економског покрета, већ је представљала агресивну политичку организацију. Из територијалних тежњи вођа Призренске лиге настала је идеја о формирању велике Албаније која је пресудно утицала на српско-албанске односе и уопште на прилике у региону. Иако је Призренска лига окончана 1881. године, њено завештање о стварању велике Албаније остало је да траје све до данашњих дана.

Кључне речи: Арбанаси, Призренска лига, српски народ, Стара Србија, Турска

Велика источна криза која је од 1875. до 1878. године протутњала Балканским полуострвом исцртала је нову политичку карту Европе. Последице њеног деловања биле су далекосежне и трасирале су судбину балканских народа за дужи временски период. Једна од последица које су произашле из Велике источне кризе, била је Призренска лига, која се називала и Арбанашка конгра. Призренска лига представљала је један од најважнијих догађаја у нововековној историји Арбанаса. У зависности од тога ко и на који начин посматра деловање Призренске лиге о њеној активности и значају постоје различита, па чак и противречна схватања.

У лето 1878. године уочи сазваног конгреса у Берлину, на политичкој позорници Балкана појављује се арбанашко питање. Стварањем Призренске лиге, арбанашко питање постало је један од најактуелнијих проблема и извор нових криза и дестабилизације балканског региона за дужи временски период. Од тог времена се код Арбанаса почела јављати национална свест

као и идеја шта је то Албанија и које би територије требало да обухвата.¹ Призренска лига представљала је прво озбиљније програмско и национално окупљање Арбанаса, створено као реакција на ослободилачке програме балканских држава у првом реду Србије и Црне Горе. Пораз Османског царства у рату против Србије, 1877–1878. године у коме су учествовали и арбанашки башибозлучки одреди, тешко је погодио муслиманска арбанашка племена у Старој Србији. Ослободилачки рат који је Србија повела против Турака 1876–1878. године, представљао је и први судар са Арбанасима који су осим подручја Косова и Метохије, у одређеном броју насељавали и новоослобођене крајеве јужне Србије.

Арбанаси са Косова и Метохије нису били неутрални фактор у ратним дешавањима 1876–1878, нити су се попут Срба налазили у позицији обесправљеног и потлаченог народа. У ратним операцијама које су вођене против српске војске, Арбанаси су понели главни терет борби, нарочито у сударима са српским трупима код Куршумлије и на Самкову. За српску хришћанску рају, исламизовани Арбанаси представљали су најгоре зулумћаре и најоданије савезнике турских власти.² Ударне јединице у сузбијању националних покрета и устанака кроз читав 19. век, биле су састављене скоро искључиво од Арбанаса муслимана. Награду за верност у служби представљало је несметано вршење злочина над незаштићеним српским становништвом. За своје зулуме извршене над Србима, Арбанаси или нису одговарали уопште, или су одговарали само симболично.³ Предвођени племенским главарима, непросвећени арбанашки народ се, без формиране националне свести, према православним хришћанима постављао као повлашћени муслимански господар према обесправљеној раји. Исламизовани Арбанаси су били најупорнији бранитељи старог поретка и османлијског легитимитета на Балканском полуострву. И касније у последњим годинама турске владавине када је постало јасно да се Османско царство неће одржати арбанашки прваци у служби Цариграда, нису желели да Арбанаси добију независност, већ аутономију у саставу турског царства.⁴ Повремени сукоби појединих арбанашких паша са централном влашћу, представљали су само „свађу у породици“ која се брзо заборављала и никада није доводила у питање однос Арбанаса према Порти и султану. Водећа снага међу Арбанасима, били су њихови феудалци муслимани. Повезани са Портом, која је обезбеђивала њихов повлашћени друштвени положај као и простор за демографску експанзију они су постали главни чувари Осман-

¹ Владан Ђорђевић, Арнаути и велике силе, Београд 1913, 130–132.

² Драгољуб Живојиновић, Велика Британија и Србија на Берлинском конгресу 1878. године, САНУ, научни скупови, књига XXV, председништво, књига 5, Живот и рад Јована Ристића, поводом 150. годишњице рођења, Београд 1985, 83–85.

³ Славиша Недељковић, Учешће Арбанаса у гушењу Нишке буне 1841. године, зборник радова: Устанци и побуне Срба у Турској у XIX веку (поводом 170 година од избијања Нишке буне), Ниш 2012, 10–11.

⁴ Јован Хаџи Васиљевић, Арбанашка лига – Арнаутска конгра и српски народ у Турском царству (1878–1882), Београд 1909, 31–32.

лијског царства од словенске бујице. Када се проучава делатност арбанашке Призренске лиге, намеће се питање ко је први покренуо иницијативу о њеном формирању – да ли је за то била одговорна Порта, поједине велике силе или представници арбанашке трговачке буржоазије у емиграцији. Када пишу о формирању Призренске лиге албански историчари категорично истичу да је она настала услед сазревања националне идеје код Арбанаса као и жеље да се Албанија конституише као независна држава. При томе се они често позивају на идеје арбанашких политичких мислилаца насталих 60-их година 19. века у емигрантским круговима у Румунији, Италији, Египту и Цариграду. Један од често цитираних мислилаца био је Зеф Јубани у чијем је програму стајало да је арбанашки народ свестан своје националне припадности и да му као таквом, по природном праву, следује политичка самосталност. Сличне идеје могле су се наћи и у деловању арбанашке емиграције. И док је арбанашки комитет у Цариграду састављен од списатеља и песника тражио од Порте отварање школа на арбанашком језику, дотле је „Италијанско-албански одбор за ослобођење Албанаца на Истоку“ чије је седиште било у Милану пропагирао потпуно отцепљење од Турске и стварање велике арбанашке државе. Сличан став имао је и арбанашки комитет у Египту, који је материјално помагао делатност арбанашких књижевно-политичких друштава у Турској. Овај комитет отворио је и прву арбанашку школу и штампао први буквар за Арбанасе који је био штампан грчким словима.⁵ Иако албански историчар Шукри Рахими у свом раду „Питање аутономије Албаније у оквиру Османског царства 1877–1881. године“, пише да је арбанашки народ био свестан свог националног идентитета и да се кретао у правцу стицања пуне независности, као и да су се у то време стекле прилике за стварање независне Албаније, анализом историјских података долазимо до другачијег закључка.⁶ Велика већина Арбанаса у то време још увек нема изграђену националну свест. Осећање припадности арбанашком народу очувано племенском традицијом уклопило се у конфесионално опредељење исламског друштва. На тај начин Арбанаси муслимани су прихватили духовни живот Оријента и многоструко се повезали са Турском царевином. Код Арбанаса у то време постоји врло снажна феудална класа којој је потпуно страна свака идеја о независности и која је своју социјалну егзистенцију чврсто везала за интересе Османског царства. За разлику од муслиманских феудалаца који су интересе арбанашког народа поистоветили са судбином Турског царства, католички интелектуалци у Скадру су будућност Арбанаса видели у другачијој перспективи.⁷ Код Арбанаса католика (Фанда), национална идеја била је много јаче формирана него код муслимана код којих је ислам, као светска религија сузбијао осећај

⁵ Stavro Skendi, *The Albanian national awakening 1878–1912*, New Jersey 1967, 34–36.

⁶ Шукри Рахими, *Питање аутономије Албаније у оквиру Османског царства 1877–1881*, зборник радова: Међународни научни скуп поводом 100-годишњице устанка у Босни и Херцеговини, другим балканским земљама и Источној кризи 1875–1878. године, Сарајево 1977, 330–332.

⁷ Bernard Stulli, *Albansko pitanje 1875–1882*, Zagreb 1959, 320–321.

националне припадности. Због тога су католички поглавари међу којима се истичу Зеф Јубани, Пјетр Гурачи и Пренк Дода били маргинализовани приликом оснивања Призренске лиге, тако да је њихов утицај на рад ове организације био скоро безначајан. Због тога су неки од њих на формирање Призренске лиге гледали као на чисто исламску ствар. То се у много чему разликује од става бројних албанских историчара који су у последњих неколико деценија хорски понављали клише да је Призренска лига настала као резултат заједничке борбе арбанашке буржоазије и феудалаца и да су у њеном деловању сви Арбанаси, без обзира на вероисповест, били подједнако заступљени.⁸ На турском балканском подручју изложеном спољним и унутрашњим ударима могла се одржати само јака и независна држава. Мала и у сваком погледу неразвијена арбанашка држава, имала би великих проблема не само од заинтересованих великих европских сила, већ и од околних балканских држава које су полагале право на територије насељене мешовитим становништвом.⁹

Призренска лига представљала је важан моменат у стварању арбанашке националне идеологије. За њен настанак и деловање била су одлучујућа четири фактора: 1) расположење Арбанаса после одлука Санстефанског мира и Берлинског конгреса; 2) рад Цариградског комитета; 3) став турских власти према арбанашком питању и 4) држање и интервенција Аустро-Угарске, Италије и Велике Британије.¹⁰ Оснивачка скупштина Призренске лиге била је одржана 10. јуна 1878. године у Призрену и на њој се окупило око 300 делегата углавном племенских главара, крупних земљопоседника и верских старешина. На скупу одржаном у Бајракли џамији био је формиран главни одбор састављен од шездесет чланова под председништвом Абдул-бега Фрашерија.¹¹ Главни одбор Призренске лиге је 15. јуна упутио меморандум великим силама у Берлину, захтевајући очување територијалног интегритета Турског царства и у оквиру њега „арбанашких територија“, постављајући тако први пут арбанашко питање на политичку сцену Европе. Призренска лига није била организационо јединствена. На политичком скупу у Призрену који је трајао две недеље, међу арбанашким првацима до изражаја су дошле две дивергентне политичке концепције. Подељена на северно и јужно крило са седиштима у Призрену и Ћирокастру, Лига је била неодлучна којим путем треба даље да крене.¹² Када пише о првим дана рада Призренске лиге и покушајима да се она конституише као монолитна организација, Ставро Скенди напомиње да Лига није била руковођена из једног центра, него је преко локалних одбора који су функционисали скоро самостално, деловала из разних крајева Албаније. Све ове одборе, пише Скенди, држала је заједно само једна

⁸ Косово некад и сад, *Kosova dikur e sot*, Београд 1973, 156–159.

⁹ Славиша Недељковић, Србија и Косово и Метохија, Културно-просветни и национални рад од 1856. до 1897, Ниш 2012, 166–170.

¹⁰ Богумил Храбак, Призренска Арбанашка лига 1878–1881, Београд 1998, 111–112.

¹¹ Михаило Војводић, Србија и балканско питање (1875–1914), Нови Сад 2000, 26–27.

¹² Косово и Метохија у српској историји, Београд 1989, 218–220.

идеја, а то је била одбрана арбанашких територија од насртаја Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке.¹³ Делегати из јужне Албаније, чији је главни представник био бекташ Абдул-бег Фрашери, чинили су такозвану „радикалну струју“ која се залагала за прекид свих контаката са Портом. За разлику од њих арбанашки феудалци, племенски главари и хоџе из северне Албаније, из Старе Србије, били су за јаке везе са Цариградом. У судару ове две концепције превагу је однео легитимистички табор.¹⁴

Одлукама од 18. јуна преовладале су конзервативне снаге које су Лиги наметнуле происламски карактер организације. Политичким деловањем Призренске лиге руководиле су арбанашке старешине које су својим положајем и вером били дубоко везани за турску државу и њену идеологију. Ослоњени на ниже слојеве чије је нерасположење према Србима јачало упоредо са победама српске војске, они су Призренској лиги у првој години њеног деловања дали легитимистички и происламски карактер. Супростављени по питању држања према Порти, Арбанаси су били јединствени у обележавању територијалног обима арбанашких земаља и територијалним претензијама према суседним балканским народима. Пробуђени арбанашки национализам, суров и осион у својим тежњама, подстицан од Турске и делимично од Аустро-Угарске, обележио је као своје и оне територије у којима је било мало Арбанаса и које су биле насељене искључиво хришћанским становништвом.¹⁵

Нова арбанашка држава требало је по замисли вођа арбанашке лиге да буде састављена из четири области (кнежевина): 1) јужне Албаније са Епиром и Јањином; 2) северне и средње Албаније са областима око Скадра, Тиране и Елбасана; 3) Македоније са Скопљем, Дебром, Гостиваром, Прилепом, Велесом, Битољем и Охридом, и 4) Косова са деловима јужне Србије и Македоније (Пећ, Ђаковица, Призрен, Нови Пазар, Сјеница, Митровица, Приштина, Ђилане, Прешево и Куманово). Овако дефинисан „арбанашки вилајет“ обухватао је и оне области Косовског и Битољског вилајета где су Арбанаси били процентуално слабо заступљени, док су на простору сва четири вилајета (Косовски, Битољски, Скадарски и Јањински), они чинили тек 44% целокупне популације.¹⁶ У првом периоду свог деловања, Призренска лига је главну активност усмерила на праћење рада Берлинског конгреса и доношење свог програма. Програм лиге назван је *Kararname* (књига одлука) и садржавао је 16 тачака у којима се истицала оданост исламу, шеријатском праву и исламу, као и решеност да се оружјем брани територијални интегритет Турског царства. У члану б овог програма било је јасно истакнуто „да се бугарској влади неће ни име признати а да ће Србија и Црна Гора уколико не буду напусти-

¹³ Stavro Skendi, наведено дело, 58–60.

¹⁴ Димитрије Богдановић, Књига о Косову, Београд 1990, 177.

¹⁵ Славиша Недељковић, Србија и Косово и Метохија, Културно-просветни и национални рад од 1856. до 1897, 179–180.

¹⁶ Душан Т. Батаковић, Косово и Метохија у српско-арбанашким односима, Приштина-Горњи Милановац 1991, 86.

ле бесправно освојене округе“ бити нападнуте од арбанашког башибозлука. Војна организација Призренске лиге располагала је са пет корпуса и места за концентрацију војних јединица. Главни логори за концентрацију Лигиних трупа у случају борбе против Србије налазили су се у селу Бабин Мост у Приштинској нахији и у Новом Пазару. У првим данима деловања, Лига је располагала са 118.000 бораца, што је представљало значајну борбену силу.¹⁷

Призренска лига није представљала ослободилачку организацију ни за све Арбанасе (нарочито за Фанде), а камоли и за остале народе другачије верске и етничке припадности, који су живели у оним мешовитим областима, а који су по плановима Лиге требало да буду арбанизовани. Призренска лига одиграла је веома негативну улогу у развијању арбанашко-српских односа. Стварањем Лиге традиционални арбанашки терор према незаштићеном српском становништву под турском влашћу драстично се интензивирао. Српски народ у Косовском вилајету је по плановима Лиге представљао главну препреку ка остваривању арбанашких права на ову турску покрајину. Ако су до избијања херцеговачког устанка зулуми над српским становништвом имали више стихијски него плански карактер, од оснивања Призренске лиге они су представљали део осмишљене политике чији је основни циљ био чишћење Старе Србије од српског становништва.¹⁸ У свом разрачунавању са српским становништвом они нису имали никаквог обзира па су извештаји који су са Косова и Метохије пристизали у Србију, били препуни података о злочинима најгоре врсте.¹⁹ У плановима Призренске лиге није било места за неарбанашко становништво, које није имало никакву правну и економску заштиту. Предвођени својим племенским главарима а без изграђене националне свести, Арбанаси су према српском становништву заузимали став привилегованих муслимана према потлаченим хришћанима. Многи послератни арбанашки историчари су покушавали да Призренску лигу представе као прогресивну ослободилачку организацију која је у својим редовима поред Арбанаса имала и припаднике осталих балканских народа.²⁰ При томе они често истичу да је у првим данима рада Призренске лиге, преко тридесет највиђенијих Срба Призренаца, потписало и оверило петицију коју је Лига послала представницима великих сила на Берлинском конгресу. Ти исти Срби, наводи Ставро Скенди, крајем јуна послали су телеграм Порти у коме су изразили задовољство тадашњим политичким приликама у Метохији и изјавили да су они против тога да ови крајеви дођу под власт Бугарске, Србије или Црне Горе.²¹ Оно што Ставро Скенди, као и бројни послератни комунистички историчари није

¹⁷ Богумил Храбак, наведено дело, 15; Косово и Метохија у српској историји, 219.

¹⁸ Бранислав Божиловић, Милорад Вавић, Сурова времена на Косову и Метохији, Београд 1991, 272–274.

¹⁹ Владимир Ћоровић, Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку, Београд 1992, 164–166.

²⁰ *Politički odnosi Arbanasa i Južnih Slovena u: Enciklopedija Jugoslavije, I, Zagreb 1955, 156–160; Шукри Рахими, наведено дело, 335.*

²¹ Stavro Skendi, неведено дело, 85–100.

поменуо, јесте чињеница да је положај Срба на Косову и Метохији у време деловања Призренске лиге био катастрофалан. Многи виђенији Срби су под претњом да ће им породице бити уништене били принуђени да онда када би им арбанашки прваци то тражили подрже деловање Лигиних органа власти. Међутим, и поред тога, српско становништво у Косовском вилајету је било изложено константним нападима арбанашких чета. Убиства, пљачке, силовања, паљевине, отмице били су свакодневна појава. Срби су све то морали ћутке да подносе а они који су се жалили, врло брзо су то платили својим животима. Безобзирност арбанашких првака према свему што је српско била је присутна на сваком кораку. Тако је по наређењу Лиге почетком 1879. године, српски манастир Високи Дечани био претворен у коњушницу и војно складиште за потребе снабдевања Лигиних снага у Гусињу. Један од вођа Лиге, призренски Дервиш-паша, одраније познат по свом зулумћарском односу према Србима, силом је од призренских Срба изнудио преко 30.000 гроша да би тим новцем подигао преко шездесет кућа за насељавање арбанашких мухаџира.²² За разлику од Арбанаса католика чије је интересе бранила Аустро-Угарска, српски народ на Косову и Метохији био је препуштен сам себи. Средином јула 1879. године, Срби из Пећке нахије, послали су жалбу руском цару Александру II у којој су описали тешке услове у којима се налазило српско становништво. У жалби су метохијски Срби писали „да Арбанаси где нађу кога християнина, само да нико не види, одма га убију. То сваки дан тако раде да не сме християнин нигде сам изаћи, на улици ни у цркву не сме отићи, а по округу у села, које зулуме раде Арбанаси, то се описати не може“. Срби су замолили руског цара да их узме у заштиту и помогне им или ће у супротном они потпуно нестати из ових крајева.²³

У бројним радовима насталим у последњих неколико деценија албански историчари су истицали да је Призренска лига настала из тежње арбанашког народа да се ослободи вишевековног турског ропства и да је борба за стицање слободе вођена против суседних балканских држава, Порте и арбанашких реакционарних снага. Једина борба до које је дошло, била је против српског народа, док је до сукоба са Портом дошло на самом крају, онда када Цариград није изашао у сусрет очекивањима челника Призренске лиге. У жељи да скрену пажњу Призренске лиге са њеног захтева за аутономијом, турске власти су изазивале пограничне инциденте на српској-турској и црногорско-турској граници. Ови инциденти су привукли пажњу Лиге, па је убрзо по завршетку Берлинског конгреса дошло до масовног упада арбанашких чета на српску државну територију. Арбанаси су пљачкали и палили све пред собом и у својим нападима долазили су све до Куршумлије. У повратку

²² Славиша Недељковић, Србија и Косово и Метохија, Културно-просветни и национални рад од 1856. до 1897, 180–182; Ђоко Слијепчевић, Српско-арбанашки односи кроз векове са посебним освртом на новије време, Химелстир 1983, 154.

²³ Архив Косова и Метохије (даље: АКМ), збирка Петра Петровића (даље: ПП), LV-K1-18-1879, српска општина у Пећи-Руском императору Александру II.

са својих пљачкашких похода они су нападали на сва српска села на турској територији, кроз која су пролазили. Тако су само у јулу, Арбанаси на подручју Косова убили преко стотину, углавном најугледнијих српских домаћина.²⁴ Осиност Арбанаса у њиховим нападима на српску територију подгрејавао је резервисан став српске владе, која је и поред тога, што је у овим нападима имала значајних људских и материјалних губитака, није покретала редовну војску и озбиљније се разрачунала са нападачима. Српска влада се углавном само ослањала на своје дипломатске протесте које је упућивала Порти, а од којих је, међутим било веома мало користи.²⁵ Арбанашки напади на српску територију наставили су се и у току 1879. године. Арбанаси су рушили пограничне међе, из заседе убијали српске војнике, палили карауле. Почетком априла 1879. године, Арбанаси су масовно прешли границу и напали Куршумлију а крајем маја исте године Преполоц. Арбанашке разбојничке чете су у својим пљачкашким походима улазиле и по неколико десетина километара у дубину српске државне територије.²⁶

Фебруара 1880. године, челници Лиге почели су да припремају велики оружани поход на Србију, сличан ономе из априла 1879. године. На арбанашком скупу одржаном средином фебруара у Приштини, донета је одлука да се што пре покрене војна акција против Србије како би се она натерала да врати „освојене арбанашке територије“.²⁷ Турске власти подржале су ове арбанашке планове, те су Лигиним снагама пружиле значајну помоћ у оружју, муницији и храни. Тако је за потребе окупљених Арбанаса у Бабином Мосту, 12. марта у Митровицу било допремљено два вагона пушака и два вагона хране.²⁸ Антисрпско расположење код Арбанаса подгрејавали су и поједини високи турски чиновници. Тако је косовски валија окупљеним Арбанасима у Приштини говорио да је Србији уступљена територија од Призрена до Качаника и да због тога „Арбанаси треба да нападају државне магацине које војска неће бранити и да узму оружје и муницију, онолико колико им је то за ратовање против Србије потребно.“²⁹ Србија је преко свог посланства у Цариграду упозоравала на ове покрете Арбанаса, предочавајући Порти да ће

²⁴ Архив Историјског института (даље: АИИ), Фонд Јована Ристића (даље: ЈР), инв. бр. 12/626, сигн. XII/5, Ђорђе С. Камперелић, Петар Костић-Акстенију Хаџи Арсићу у Прокупљу, Призрен 8. март 1879.

²⁵ Архив Србије (даље: АС), Министарство иностраних дела (даље: МИД), Политичко одељење (даље: ПО), 1879, Т/1, 235, Пов. No 124, Министар војни потпуковник Јов. Мишковић-Председнику министарског савета, Београд 14. мај 1879.

²⁶ Милош Јагодић, Упади Арбанаса у Србију 1879. године, Историјски часопис, књ. LI, Историјски институт, Београд 2004, 91–94.

²⁷ АС, МИД, ПО, 1880, П/5, Ф VII, бр.113, Пов. No 109/110, Министарство војске-Министарству иностраних дела, Београд 8. март 1880.

²⁸ Исто, Пов. No 112, Начелник округа Прокупље-Министарству унутрашњих дела, Прокупље 7. март 1880.

²⁹ АИИ, ЈР, инв. бр. 32/1458, сигн. XXXII/30, Начелство Топличког округа-Министарству унутрашњих дела, Прокупље 14. јули 1880.

преузети сву одговорност уколико се оружани инциденти на граници изроде у већи сукоб. Одговарајући на протесте српске владе, турски министар војске Осман-паша је српском посланику Јеврему Грујићу рекао да је Порта обавештена да се око 2.000 Арбанаса спрема да нападне Србију у намери „да поврати 18 села која су њихова огњишта а које су српске власти силом заузеле“.³⁰ Да би се боље спремили за планирани напад на српску границу, Арбанаси су изненада „напали“ турску постају у Приштини, разоружали војнике и опљачкали војни магацин. После тога они су кренули ка српској граници у правцу села Свирац. Ту је 18. априла, око 500 Арбанаса предвођено гњиланским огранком Призренске лиге прешло српску границу и сукобило се са српским војним снагама које су их после жестоког окршаја приморале да се повуку на турску територију.³¹

Од Призренске лиге која је била изразито националистичка организација за одбрану „арбанашке територије“ послератна албанска историографија покушала је да направи нешто што би било налик на Француску буржоаску револуцију. Међутим, одсуство класних борби које су примарне у таквим револуцијама и неразвијена економско-социјална основа указују да Призренска лига не може бити сврстана у ред буржоаско-демократских револуција.³² Од половине 19. века започео је бржи развој арбанашког друштва. Поред већ присутног горњег исламског феудалног слоја, из редова трговаца и богатијег сељаштва повезаног са градом јавља се градско становништво из којег ће се развити арбанашка интелигенција. Међутим, непостојање привредне целине као и разноликост политичких програма који су ишли од протурских феудално-исламских тежњи до племенско-аутономашких представљали су значајну кочницу у развоју националне кохезије арбанашког народа. Све је то стварало дезоријентацију у правцу националног развоја Арбанаса, тако да они час бране целокупност Турског царства од ослободилачких покрета балканских народа, а час изазивају крваве устанке и супростављају се централним властима у борби за очување обичајног племенског права и старих феудалних повластица.³³

У првој фази свог рада, супростављањем одлукама Берлинског конгреса да се Црној Гори доделе Плав и Гусиње а Грчкој проширење у Епиру (Арта и Јањина), Призренска лига је штитила територијални интегритет Турске. Лига је спречавала рад комисије за разграничење са Црном Гором а септембра 1878. године њени одреди имали су неколико жестоких сукоба са Црногорцима. Да би спречила евентуално грчко напредовање у Епиру, Лига је у јужну Албанију послала Абдула Фрашерија са 30.000 људи. Циљ Лиге се у то време поклапао

³⁰ АС, МИД, ПО, 1880, П/5, Ф VII, бр 165, Пов. No 27, Јеврем Грујић-Јовану Ристићу, Цариград 6. април 1880.

³¹ Славиша Недељковић, Србија и Косово и Метохија, Културно-просветни и национални рад од 1856. до 1897, 184.

³² Stavro Skendi, неведено дело, 150–170.

³³ Јован Хаџи Васиљевић наведено дело, 50–54.

са интересима турских власти, па су их оне помагале и подстицале.³⁴ Сукоб у Ђаковици у којем је убијен турски генерал Мехмед Али-паша, представљао је почетак нове етапе у односима између Призренске лиге и Порте. Други период Призренске лиге трајао је од новембра 1878. до пред крај 1880. године. У овом периоду доминирао је утицај Цариградског комитета, док је Лига у областима које је контролисала почела да остварује управну и судску власт. После заседања комитета Лиге од 27. новембра из Призрена је био протеран мутесариф а у Пећи, Рожају и Приштини дошло је до оружаних окршаја са турским снагама реда. На простору Косовског вилајета настало је двовлашће које је ову турску провинцију гурнуло у потпуну анархију.³⁵ Априла 1880. године, Лига је истакла идеју о независности и у својој прокламацији затражила је уклањање отоманске власти, постављање арбанашког владара са наследним правом, формирање арбанашке војске и успостављање дипломатских односа између Албаније и Турске.³⁶ Ови захтеви поновљени су на скуповима одржаним јуна и новембра 1880. године и означавали су потпуни раскид између Лиге и Порте. Почетком фебруара 1881. године, Лига се налазила на врхунцу своје моћи. Али како она није више била потребна турским властима, њени дани су били избројани. У правцу Косовског вилајета марширала је турска војска која је бројала 15.000 војника под командом Торгут Дервиш-паше. Када су се почетком априла 1881. године турске трупе појавиле у околини Скопља, Лигини одреди су се повукли и предали овај град без борбе. После Скопља, турска војска је заузела Приштину, а затим се на путу за Призрен код села Штимља сукобила са Арбанасима. У оштром сукобу, Лигине снаге су биле разбијене после чега су турске трупе заузеле Призрен, Ђаковицу и Пећ.³⁷ Војна интервенција турских снага била је успешна, тако да је арбанашки отпор био сломљен а Призренска лига разбијена и ликвидирана.

После сламања Призренске лиге турске власти су приступиле хапшењима свих оних лица која су учествовала у раду Лиге као и у организовању отпора турским војним снагама. Према писању албанских историчара турске војне јединице су у рацијама које су вршене широм Косовског вилајета ухапсиле преко 2.000 Арбанаса који су после кратког ислеђивања били осуђени на вишегодишње затворске казне и били отерани у тамнице у Малој Азији и Сирији. Међутим, извештаји дипломатских представника великих сила као и извештаји српског посланства у Цариграду упућују на број од око педесетак чланова Лиге који су били отерани у прогонство. Према писању албанских историчара репресивне мере турских власти против Арбанаса на Косову и Метохији трајале су годинама после угушења Призренске лиге.³⁸ Међутим,

³⁴ Ђоко Слијепчевић, наведено дело, 142–145.

³⁵ Јован Хаџи Васиљевић, наведено дело, 108–110; Богумил Храбак, наведено дело, 136–137.

³⁶ Димитрије Богдановић, наведено дело, 180–181.

³⁷ Богумил Храбак, наведено дело, 326–328; Косово некад и сад, *Kosova dikur e sot*, 156–160.

³⁸ Ђорђе Микић, Призренска лига и аустроугарска окупација Босне и Херцеговине и запоседање Новопазарског санџака (1878–1879), *Balkanica*, IX, Београд 1978, 329–331.

непријатељства између Арбанаса и турских власти нису дуго трајала. Врло брзо по сламању Призренске лиге, турске власти су показале велику заинтересованост да што пре „забораве“ свој сукоб са Арбанасима тако да се оштрица турског јатагана поново окренула ка српском народу у Старој Србији. Проглашени за бунтовнике и велеиздајнике Срби су и даље били сматрани за једине кривце за изазивање рата 1876–1878. године и велике територијалне губитке која је Турска у њима претрпела.³⁹ Турске власти нису желеле да остану у даљем непријатељству са Арбанасима тако да се добар део арбанашких старешина који су били ухапшени и интернирани у Малу Азију веома брзо вратио у своја родна места, добивши притом нове уносније положаје. Тако је Али-паша Гусињски уместо казне због побуне против Порте, био примљен код султана који га је обасуо скупоценим поклонима, доделио му чин беглербеге, звање ливе (бригадног генерала) над целим Арнаутлуком и поставио га за мутесариф-пашу у Пећи. Слично је било и са Хасан-агом Дералијом из Тетова кога је Дервиш-паша спровео у Цариград а који је потом помилован и са бројним даровима био послат за мутесарифа у Призрену.⁴⁰

Призренска лига оставила је иза себе крупне политичке последице. Изазвана спољним утицајима, Лига није садржавала елементе социјално-економског покрета, већ је представљала агресивну политичку организацију. Из територијалних тежњи вођа Призренске лиге настала је идеја о формирању велике Албаније која је пресудно утицала на српско-арбанашке односе и уопште на прилике у региону. Иако је Призренска лига окончана 1881. године, њено завештање о стварању велике Албаније остало је да траје све до данашњих дана.

Литература

- Батаковић, Т. Д. (1991). *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*. Приштина-Горњи Милановац.
- Богдановић, Д. (1990). *Књига о Косову*. Београд.
- Божилковић, Б., Вавић, М. (1991). *Сурова времена на Косову и Метохији*. Београд.
- Васиљевић, Хаџи Ј. (1909). *Арбанашка лига-Арнаутска конгр и српски народ у Турском царству (1878–1882)*. Београд.
- Војводић, М. (2000). *Србија и балканско питање (1875–1914)*. Нови Сад.
- Ђорђевић, В. (1913). *Арнаути и велике силе*. Београд.
- Живојиновић, Д. (1985). Велика Британија и Србија на Берлинском конгресу 1878. године, САНУ, научни скупови, књига XXV, Живот и рад Јована Ристића, поводом 150-годишњице рођења, Београд.

³⁹ АКМ, ПП, LV-K1-38-1881, Братство Пећке патријаршије-Рашко-призренском митрополиту Мелентију; АС, МИД, ПО, 1892, А/8, бр 639, Пов. No 111, Тодор Станковић-М.Кр. Ђорђевићу, Приштина 30-мај, 1891.

⁴⁰ Архив Српске академије наука и уметности, Историјска збирка, бр 10050/8, Пов. No 31, Министарство иностраних дела, Београд 26. јануар 1882.

- Јагодић, М. (2004). Упади Арбанаса у Србију 1879. Године. *Историјски часопис*, књига LI, Београд.
- Косово и Метохија у српској историји*. (1989). Београд.
- Косово некад и сад, Kosova dikur e sot*. (1973). Београд.
- Микић, Ђ. (1978). Призренска лига и аустроугарска окупација Босне и Херцеговине и запоседање Новапазарског санџака (1878–1879). *Balkanica*, књига IX, Београд.
- Недељковић, С. (2012). Србија и Косово и Метохија, Културно-просветни и национални рад од 1856. до 1897. Ниш.
- Недељковић, С. (2012). Учешће Арбанаса у гушењу Нишке буне 1841. године, зборник радова: *Устанци и побуне Срба у Турској у XIX веку (поводом 170 година од избијања Нишке буне)*, Ниш.
- Политички односи Арбанаса и Јужних Словена. (1955). У: *Енциклопедија Југославије*, књига I. Загреб.
- Рахими, Ш. (1977). Питање аутономије Албаније у оквиру Османског царства 1877–1881, зборник радова: *Међународни научни скуп поводом 100-годишњице устанка у Босни и Херцеговини, другим балканским земљама и Источној кризи 1875–1878. године*, Сарајево.
- Слијепчевић, Ђ. (1983). *Српско-арбанашки односи кроз векове са посебним освртом на новије време*, Химелстир.
- Skendi, S. (1967). *The Albanian national awakening 1878–1912*. New Jersey.
- Stulli, B. (1959). *Albansko pitanje 1875–1882*. Zagreb.
- Ђоровић, В. (1992). *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*. Београд.
- Храбак, Б. (1998). *Призренска Арбанашка лига 1878–1881*. Београд.

Необјављена архивска грађа

- Архив Историјског института, лични фонд Јована Ристића.
- Архив Косова и Метохије, збирка Петра Петровића.
- Архив Српске академије наука и уметности, Историјска збирка.
- Архив Србије, Министарство иностраних дела, Политичко одељење.

Slaviša Nedeljković

THE LEAGUE OF PRIZREN (1878–1881) BETWEEN MYTH AND REALITY

Summary: The Great Eastern crisis that rushed Balkan Peninsula from 1875 to 1878 drew a new political map of Europe. The consequences of its actions were far-reaching and traced the fate of the Balkan nations for a long time. One of them was the League of

Prizren, which was called and the Albanian Kongra. League of Prizren represented one of the most important events in the modern history of Albanians. By the creation of the League of Prizren, Albanians issue become one of the most pressing problems and a source of new crises and destabilization in the Balkan region for a long period. Since that time, the Albanians national consciousness began to emerge and the idea of what was Albania and which territory it should include. Political activities of the League of Prizren were guided by Albanian officers who with their position and faith were deeply connected with the Turkish state and its ideology. In the national program of the League of Prizren there was no place for non-Albanian population which had no legal and economic protection. Aggressive anti-Serbian character of the League was further strained relations between Serbs and Albanians. Crimes against the Serbian population had more spontaneous than planned character from the outbreak of the uprising in Herzegovina (1875) but from the establishment of the League of Prizren they were a part of designed policy whose main objective was to clean the Serbian population in Old Serbia. In many works of Albanian historians pointed out that the League of Prizren was created from tendency of Albanian people to release of the centuries of Ottoman rule and that struggle to gain freedom conducted against neighboring Balkan countries, Ottoman Porte and Albanian reactionary forces. The only fight that occurred was against the Serbian people. The conflict with the Ottoman Porte come at the end, when Constantinople wouldn't come out to meet the expectations of the League. Reactionary forces in the leadership of the League were not eliminated, so that the League had entirely Muslim character. Although the League of Prizren ended at 1881, its legacy of creating a Great Albania remained and lasts to this day.

Key words: Albanians, League of Prizren, the Serbian people, Old Serbia, Turkey